

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาคุณภาพประชากรนับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้ เพราะประชากรที่มีคุณภาพย่อมสามารถสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่สังคมและประเทศชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาคุณภาพประชากรจะประสบผลสำเร็จได้ของอาศัย การศึกษา เป็นปัจจัยสำคัญที่สุด เพราะการศึกษาจะช่วยให้การเสริมสร้างความรู้ ความคิด ทักษะและทัศนคติให้บุคคลรู้จักตนเอง รู้จักสภาพแวดล้อมในสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ สามารถนำความรู้ ความเข้าใจที่ได้รับมาแก้ปัญหาต่าง ๆ ของตนเอง และสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต และเป็นกิจกรรมที่จะเสริมสร้างชีวิตของตนเอง ให้มีคุณภาพและเป็นประโยชน์แก่สังคมโดยรวม ซึ่งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูป การศึกษาได้ให้หลักการสั้น ๆ คือ "การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม" (พจน์ สะเพียรชัย, 2522 : 14) จากหลักการดังกล่าวนี้ เป็นพื้นฐานของการจัดการศึกษาในปัจจุบันตามนัยแห่ง แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2520 ได้วางแนวนโยบาย การจัดการศึกษาไว้ในหมวด 1 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2520) ดังนี้

1. ให้มีความเคารพในสิทธิ และหน้าที่ของตนเองและของผู้อื่น มีระเบียบวินัย มีความเคารพ และปฏิบัติตามกฎหมาย ศาสนาและหลักธรรม
2. ให้มีความเข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดมั่น ในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
3. ให้มีความรับผิดชอบต่อชาติ ต่อท้องถิ่น ต่อครอบครัวและต่อตนเอง
4. ให้มีความสำนึกในการ เป็นคนไทยร่วมกันและเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ และมีส่วนร่วมในการป้องกันประเทศ
5. ให้มีความยึดมั่น และผูกงความเสมอภาค ความสุจริตและความยุติธรรม

6. ใ้มีบุคลิกภาพที่ดี มีสุขภาพและอนามัยสมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจ
7. ใ้มีความสามารถในการติดต่อทำความเข้าใจและร่วมมือซึ่งกันและกัน รู้จักการแสวงหาความจริง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยสติปัญญาและโดยสันติวิธี
8. ใ้มีความขยันหมั่นเพียร มีความสามารถในการประกอบอาชีพ และการจับจ่ายใช้สอยอย่างประหยัด ตลอดจนการร่วมมือกับประกอบกิจการและธุรกิจต่าง ๆ โดยชอบด้วยกฎหมาย
9. มีความรู้ ความเข้าใจและเห็นคุณค่าในวิทยาการ ศิลปะวัฒนธรรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรของประเทศ

นอกจากนี้ในหมวด 3 ว่าด้วยระบบการศึกษายังกล่าวถึงจุดหมายของการศึกษา ในแต่ละระดับว่า

จะมุ่งให้ผู้เรียน คิดเป็น ทำเป็น รู้จักแก้ปัญหา รักการทำงาน และสนใจที่จะมีส่วนร่วมในภารกิจของส่วนรวม ตามวิถีทางของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีความยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์มีระเบียบวินัย มีวัฒนธรรมและมีศีลธรรม รู้จักใช้สิทธิและหน้าที่ภายในขอบเขตแห่งกฎหมาย

ในการจัดการศึกษาอย่างมีแบบแผนนั้น ถือได้ว่าโรงเรียนเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพของเยาวชนให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี โรงเรียนจึงมีหน้าที่ที่จะต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ และสามารถ "คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้" ตลอดจนเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ดังนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 หมวดวิชาสังคมศึกษา จึงได้มีการเปลี่ยนแปลง จุดมุ่งหมาย เนื้อหาวิชา และกระบวนการเรียนการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรใหม่

วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาหนึ่งที่มีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาเยาวชนให้มีความรับผิดชอบที่สังคมต้องการ เพราะเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาได้บูรณาการวิชาต่าง ๆ ไว้ถึง 7 สาขาวิชาด้วยกัน ซึ่งประกอบด้วย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม สังคมวิทยา

เศรษฐศาสตร์ ประชากรศึกษาและสิ่งแวดล้อมวิชาต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นวิชาที่ช่วยให้นักเรียนเกิดความรู้ ความคิด ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ซึ่ง เอกวาร์ต เอ. ครูก (Edward A. Krug 1960 : 300) นักการศึกษาคนสำคัญ ได้กล่าวไว้ว่า "วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะวัตถุประสงค์ที่สำคัญของวิชานี้ คือการอบรมเด็กให้เป็นพลเมืองที่เป็นผู้มีทักษะในการคิด รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ รู้จักตัดสินใจได้ถูกต้องและเหมาะสม" และสอดคล้องกับความเห็นของ เอ็ดวิน เฟนตัน (Edwin Fenton 1966 : 19) ที่ว่า "จุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษานั้น มิได้เน้นที่เนื้อหาวิชาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องการฝึกฝนถ่ายทอดความเป็นพลเมืองที่แก่นักเรียน และมุ่งที่จะพัฒนาทั้งด้านความรู้ความสามารถ ทักษะ และความรู้สึกรู้คุณค่าดังนี้ คือ

1. ด้านความรู้ เพื่อให้สามารถจดจำความคิดหรือปรากฏการณ์ที่นักเรียนเคยประสบในรูปแบบเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกัน
2. ด้านความสามารถหรือทักษะ เพื่อให้แสวงหาข้อมูลที่เหมาะสม และสามารถแก้ปัญหาโดยใช้ความรู้เดิม หรือสามารถสร้างสรรค์ประสบการณ์ใหม่ได้ เน้นให้ผู้เรียนรู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเอง
3. ด้านคุณค่า เพื่อพัฒนาทัศนคติ ความเข้าใจและค่านิยม ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยและปรัชญาชีวิตของนักเรียนแต่ละคน"

จะเห็นได้ว่าวิชาสังคมศึกษา เป็นวิชาที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาพลเมืองให้มีประสิทธิภาพและคุณสมบัติตามที่สังคมต้องการ เพราะเป็นวิชาที่ศึกษาเรื่องราวของมนุษย์และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการสอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนในปัจจุบันจึงเน้นการพัฒนาคุณภาพของพลเมืองให้สามารถตัดสินใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ รู้จักการแก้ปัญหา และการปฏิบัติตนในสังคมมนุษย์ ตลอดจนสามารถเลือกแนวทางในการปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรสังคมศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของสังคมนั้นมีได้มุ่งเน้นให้ความรู้ ความเข้าใจและจดจำแต่ข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว แต่มุ่งเน้นในการพัฒนาความเป็นพลเมืองที่มีความเจริญงอกงามทั้งด้านความรู้ ความคิด เจตคติ ตลอดจนทักษะในการแสวงหา ความรู้ด้วยตนเอง และนำความรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต ซึ่งนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับเป้าหมายของวิชาสังคมศึกษาในอีก 10 ปี

ข้างหน้าไว้ดังนี้ (สุนิสา เบ่งยง 2526 : 144)

1. เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาจนเกิดความคิดรวบยอด หลักการ และทฤษฎีที่เรียนไปแล้วอย่างถูกต้อง
2. เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีค่านิยม ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิดและเจตคติที่ถูกต้อง มีความรับผิดชอบต่อสังคม
3. เพื่อฝึกฝนให้ผู้เรียนมีทักษะทางความคิด ทางการเรียนรู้ และทางสังคมควบคู่กันไป

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้กระบวนการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยเน้นวิธีการเรียนการสอนสังคมศึกษาแนวใหม่ (The New Social Studies) ซึ่งเน้นให้เด็กรู้จัก วิธีการค้นพบด้วยตนเอง (Discovery) คือ การให้ผู้เรียนได้ค้นและสืบสอบความรู้ด้วยตนเอง ภายใต้การแนะนำของครู ซึ่งครูจะมีบทบาทเป็นเพียงผู้ช่วยชี้แนะให้นักเรียนรู้วิธีการศึกษา วิธีการแสวงหาและใช้ความรู้ วิธีการค้นคว้าและใช้ข้อมูล เพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจ และแก้ปัญหาได้อย่างมีเหตุผล การเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในปัจจุบันจึงไม่เน้นในการให้นักเรียนจำข้อเท็จจริงต่างๆ แต่เน้นในการให้นักเรียนเรียนรู้ เพื่อให้เกิดมโนทัศน์และหลักการแทน (Concepts and Generalizations) ซึ่ง ฮิลดา ทาบ่า (Hilda Taba อ้างถึงใน วลัย อารุณี 2527 : 1) นักการศึกษาอเมริกันได้ให้ความเห็นว่า

กรรมวิธีในการศึกษานั้นสามารถสอนได้ แต่ไม่ได้สอนในลักษณะที่ครูจะท่องด่ายพดลให้นักเรียนในลักษณะเป็นผลของความคิด หรือผลจากการค้นพบของผู้ใดคนหนึ่ง ความคิดนั้นก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและข้อมูล โดยครูจะท่องสอนให้นักเรียนรู้จักหาข้อเท็จจริง และนำข้อเท็จจริงมารวบรวมเป็นมโนทัศน์ (Concepts) และสามารถสรุปหาความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์ต่าง ๆ ตลอดจนนำมาใช้ในสถานการณ์อื่น ๆ ได้

มโนทัศน์ เป็นนามธรรมที่หมายถึง องค์ประกอบทั้งหมดที่ประกบกันเป็นประเภทเฉพาะสิ่งของหรือความคิด มโนทัศน์เป็นแม่พิมพ์หรือแบบแผน (Archetype or Pattern) ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่จริง (เอ็ดการ์ บี เวสเลย์ และ สแตนเลย์ พี รอนสกี Edgar B. Wesley and Stanley P. Wronski 1973 : 96) สามารถสรุปได้จากการทำความเข้าใจโดยใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์เปรียบเทียบ มโนทัศน์และหลักการในวิชาสังคมศึกษา

นี้มีอยู่มากมาย เป็นมโนทัศน์ที่นำมาจากศาสตร์สาขาต่าง ๆ มโนทัศน์แต่ละมโนทัศน์มีลักษณะแตกต่างกัน ทำให้ครูไม่สามารถพัฒนา มโนทัศน์ได้มากเท่าที่ควร ดังนั้น ศูนย์พัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษาที่ ซิราคิวส์ (The Social Studies Curriculum Center at Syracuse) อ้างถึงใน Edgar B. Wesley and Stanley P. Wronski 1973 : 98) จึงได้กำหนดขอบเขตของมโนทัศน์ที่สำคัญออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ 3 หมวด เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตรสำหรับหนังสือเรียนและคู่มือการสอนในห้องเรียนดังนี้

1. มโนทัศน์เกี่ยวกับสิ่งที่ เป็นจริงและจำเป็น (Substantive Concepts) เช่น อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ความขาดแคลน (Scarcity) สถาบัน (Institution) การปฏิสัมพันธ์ (Interaction)

2. มโนทัศน์เกี่ยวกับค่านิยม (Value Concepts) เช่น ศักดิ์ศรีของมนุษย์ (Dignity of Man) ความซื่อสัตย์ (Loyalty)

3. มโนทัศน์ที่เกี่ยวกับวิธีการ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ

3.1 กฎเกณฑ์และสหวิทยาการ (Disciplinary and Interdisciplinary) เช่น วิธีการทางประวัติศาสตร์และความคิดเห็น (Historical Method and Point of View)

3.2 เทคนิคและลักษณะของวิธีการ (Techniques and Aspects) เช่น การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ (Analysis and Synthesis) การถามและการตอบ (Questions and Answers)

การเรียนรู้มโนทัศน์และหลักการในแต่ละระดับชั้นจะมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน โดยเริ่มจากระดับต่ำไปยังระดับสูง การเรียนรู้มโนทัศน์ในระดับต่ำเป็นเพียงความสามารถในการแยกความแตกต่างของสิ่งที่ เป็นตัวอย่าง ออกจากสิ่งที่ ไม่ใช่ตัวอย่างของมโนทัศน์นั้น การเรียนรู้มโนทัศน์ในระดับสูงเป็นการไขมโนทัศน์อย่างหนึ่งสัมพันธ์กับมโนทัศน์ต่าง ๆ แล้วสามารถอธิบายออกมาเป็นข้อความได้ ดังนั้น การพัฒนา มโนทัศน์จึงมีลักษณะ เป็นลำดับขั้นต่อเนื่องกันคล้ายกับ ขดลวด ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้ในระดับต่าง ๆ ดังปรากฏในคู่มือครูสังคมศึกษา ส 101 - ส 102 (กรมวิชาการ 2524 : 3) ดังนี้

ขั้นที่ 1 คือการจดจำ เช่น นักเรียนสามารถเข้าใจมโนทัศน์ที่ปรากฏในหนังสือที่ได้
รับมอบหมายให้อ่านได้ โดยไม่รู้ลึกซึ้งหรือไม่เข้าใจความหมายของคำนั้น

ขั้นที่ 2 คือ ความสามารถในการจำแนกประเภท เช่น นักเรียนสามารถยกตัวอย่าง
ได้ หรือเมื่อครูให้รายการสิ่งของหรือเหตุการณ์ หรือสิ่งอื่น ๆ แก่นักเรียน นักเรียนสามารถ
หยิบยกเฉพาะสิ่งของหรือเหตุการณ์ หรือสิ่งใด ๆ ที่มโนทัศน์ให้คัดเลือกออกมาได้ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 คือ ความสามารถเข้าใจมโนทัศน์นั้นดี พอที่จะถ่ายทอดออกมาเป็นคำ
จำกัดความ หรือคำพูด เกี่ยวกับเกณฑ์ในการจัดกลุ่มประเภทได้

ขั้นที่ 4 คือ การสรุปเป็นหลักการหรือทฤษฎี โดยที่นักเรียนสามารถเชื่อมโยงความ
สัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์หนึ่งกับอีกมโนทัศน์หนึ่ง ซึ่งในขั้นนี้ควรพัฒนาโดยการฝึกให้นักเรียน
ได้พิจารณาถึงหลักฐานที่ได้จากการสังเกตเกี่ยวกับความเที่ยงตรงของความสัมพันธ์ของมโนทัศน์
ในสมมติฐานนั้น ๆ

การเรียนโดยใช้มโนทัศน์และหลักการ เป็นหลักนับเป็นสิ่งสำคัญมากในกระบวนการคิด
(Thinking Process) เพราะช่วยให้เราคิดค้น พิจารณา หลายแง่หลายมุม เกี่ยวกับ
วัตถุ เหตุการณ์ ความคิดซึ่งเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์เป็นประจำในชีวิตประจำวันของเรา
มโนทัศน์ช่วยให้เราใช้สมอง แจกแจงความซับซ้อนของสิ่งแวดล้อม และแตกเรื่องใหญ่ออกเป็น
ส่วนเล็ก ๆ ซึ่งทำให้มองเห็นปัญหาและความสัมพันธ์ของสิ่งนั้น ได้ชัดเจนและกว้างขวางยิ่งขึ้น
เนื่องจากมโนทัศน์และหลักการมีคุณค่าต่อการเรียนรู้อย่างมากสำหรับผู้เรียน จึงได้มีการกำหนด
หลักสูตร พุทธศักราช 2521 ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เน้นให้การสอนในแต่ละบท
แต่ละตอนมุ่งให้เกิดมโนทัศน์และหลักการ เพื่อให้ครูได้มองเห็นจุดหมายปลายทางของการเรียน
การสอนได้อย่างชัดเจน โดยเริ่มจากสิ่งที่ย่างและใกล้ตัว ไปสู่สิ่งที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นและห่างไกล
ออกไป อันเป็นหนทางให้ครูสามารถหาวิธีการที่เหมาะสมถูกต้องมาจัดกระบวนการเรียนการ
สอน เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงแก่ผู้เรียน

สำหรับการเรียนการสอนสังคมศึกษาแนวใหม่ (The New Social Studies)
หนังสือเรียนนับเป็นสื่อการเรียนการสอนที่สำคัญ เพราะหนังสือเรียนจัดเป็นแหล่งที่รวบรวม
ความรู้ ข้อมูล และเป็นแหล่งวิชาการที่ช่วยให้นักเรียนได้ใช้ศึกษา ค้นคว้า สืบสอบด้วยตน

เอง นอกจากนี้หนังสือเรียนยังช่วยพัฒนาทักษะในการอ่านของนักเรียน รวมทั้งเป็นเครื่องช่วย
ให้ครูเข้าใจถึงขอบข่ายของเนื้อหาวิชา ลำดับเนื้อหาวิชา และเป็นอุปกรณ์การเรียนการสอน
ที่สำคัญยิ่งแก่ครูอีกด้วย ซึ่ง กอ สวัสดิ์พานิชย์ (2507 : 32) ได้แสดงความคิดเห็นว่า
"แบบเรียนเป็นอุปกรณ์การสอนที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง แทนจะกล่าวได้ว่า การสอนวิชาต่าง ๆ
แทบทุกวิชาของอาศัยแบบเรียนเป็นคู่มือ"

ครูส่วนใหญ่จึงมักถือหนังสือเรียนเป็นแนวทางในการสอนเสมอ หนังสือเรียนจึงเปรียบ
เสมือนหลักสูตรประมวลการสอน คู่มือครูและแหล่งวิชาการ ลักษณะดังกล่าวเป็นที่ยึดถือปฏิบัติ
กันโดยทั่วไปในโรงเรียนในประเทศไทย ก้วยเหตุนี้ หนังสือเรียนจึงมีบทบาทสำคัญต่อการเรียน
การสอนเป็นอย่างมาก ซึ่ง ปราณี โพธิ์สุข (2527 : 33) ได้กล่าวถึง บทบาทและหน้าที่
ที่สำคัญของหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ดังนี้

1. บทบาทในค่านับเป็นผู้เสนอข้อมูล ในสาขาต่าง ๆ โดยเสนอข้อมูลที่ผู้เชี่ยวชาญ
ในสาขาวิชานั้น ๆ ได้เห็นพ้องต้องกันแล้ว ข้อมูลที่หนังสือเรียนนำเสนอจะคงเป็นไปอย่าง
มีระบบระเบียบ มีโน้ตค้น กฏ และการสรุปหลักการและใช้ วิธีการเสนอข้อมูลหลาย ๆ
อย่างแตกต่างกันไป

2. บทบาทในค่านับเป็นผู้อธิบาย ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่หนังสือเรียนได้นำ
เสนอ เนื่องจากข้อมูลต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กับเวลา ขนาด เหตุผล ความเหมือน ความ
แตกต่าง ฯลฯ หนังสือเรียนจึงต้องทำหน้าที่ในการแสดงความสัมพันธ์ในการเรียบเรียงเนื้อหา
ความรู้ในลักษณะที่เป็นที่ยอมรับของผู้เชี่ยวชาญ และเสนอข้อมูลที่มีความกว้าง ความลึก
เหมาะสมกับความสามารถและวุฒิภาวะของนักเรียน

3. บทบาทในค่านับเป็นผู้ให้ภาพประกอบเสริมเพิ่มเติม การแสดงความสัมพันธ์และ
หน้าที่ต่าง ๆ ของข้อมูล อาจนำเสนอในรูปแบบของแผนภูมิ แผนภาพ รูปภาพ และการวาดภาพ
ประกอบ หนังสือเรียนในสมัยปัจจุบันมีการนำเครื่องมือทางด้านกราฟิก (Graphic) เข้ามาใช้
ในการเรียบเรียงหรือแสดงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลมากกว่าในสมัยก่อน ประโยชน์ที่ได้จาก
ภาพประกอบเหล่านี้ ก็เท่ากับว่าหนังสือเรียนได้ทำหน้าที่ในฐานะเป็นผู้อธิบายให้ภาพประกอบ
เพิ่มเติม ซึ่งช่วยให้นักเรียนทำความเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น

4. บทบาทในค่านับเป็นผู้ฝึกทักษะ การพัฒนาทักษะเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวิชาต่าง ๆ ในโรงเรียน เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า โอกาสในการประยุกต์ใช้โมโนทัศน์และการสรุปหลักการนั้นเป็นสิ่งจำเป็น เป็นความสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากสิ่งที่ได้เรียนไปแล้ว เพื่อแสดงให้เห็นว่าได้เกิดการเรียนรู้ขึ้นแล้วหรือยัง หนังสือเรียนจึงมักจะมีแบบฝึกหัด คำถามที่ใช้ในการศึกษาและวัสดุในการฝึกให้นักเรียนเกิดทักษะขึ้น

จากบทบาทหน้าที่ของหนังสือเรียนดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนเป็นอุปกรณ์ที่มีความสำคัญยิ่งต่อการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ซึ่งนอกจากจะเสนอเนื้อหาทางความรู้ (Knowledge Component) อันเป็นประเด็นความคิดหลักของวิชาแล้ว ยังควรเสนอเนื้อหาด้านทักษะเชาว์ปัญญา (Intellectual Component) อันประกอบด้วยเนื้อหาและกิจกรรมที่มีลักษณะในการพัฒนามโนทัศน์ และทักษะต่าง ๆ ของนักเรียนอีกด้วย ซึ่งโกชย์ และ สมพร สาริกบุตร (2521 : 8) ได้กล่าวถึงหนังสือเรียนที่มีประโยชน์ว่าควรมีลักษณะดังนี้

1. เป็นแหล่งข้อมูลที่จะทำให้เนื้อเรื่อง และคำตอบในปัญหาต่าง ๆ มีขอบเขตในวิชานั้น ๆ และเหมาะสมกับระดับความรู้ของผู้เรียนในชั้นนั้น ๆ
2. เป็นแหล่งสำหรับตรวจสอบผลการทดลอง กฎเกณฑ์ หรือทฤษฎีต่าง ๆ ว่าตรงกับผลการทดลองจริงหรือตรงกับแหล่งอื่นหรือไม่
3. เป็นแหล่งกิจกรรมและคู่มือ แนะนำแนวทางให้เกิดการศึกษาแบบสืบสอบ หรือค้นคว้าทดลอง
4. มีความกระตือรือร้น ช่วยสรุป ย้ำความรู้ความเข้าใจอย่างมีระบบ ทั้งยังมีกิจกรรมหรือแบบฝึกหัดเสริมสร้างความเข้าใจให้พัฒนาสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ ตามลำดับชั้นเรียน
5. เป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยสร้างความคิดอันดับแรก อันทำให้มีวิชาการหลายทศานเกิดแรงบันดาลใจสร้างสรรค์ หนังสืออย่างอื่นที่คิดตามออกมาอย่างเช่น หนังสือคำแนะนำการใช้หนังสือเรียนเล่มนั้น หนังสือคู่มือ หนังสือแบบฝึกหัดประกอบหนังสือเรียนเล่มนั้น และหนังสืออ่านประกอบ หรืออ่านเพิ่มเติมที่ให้เนื้อหาละเอียดขึ้นไปอีก หนังสือเรียนจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นพื้นฐานหรือบันไดทางวิชาการ

ประกาศรี สีนอ้าไพ (2523 : 55) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์หนังสือเรียน
ระดับมัธยมศึกษาได้กล่าวถึงประโยชน์ของหนังสือเรียนที่ตีไว้ดังนี้ คือ

1. ช่วยสอนรายบุคคล ให้ผู้เรียนได้ใช้ความสามารถของตนเองตามความสนใจ
เลือกอ่านตามที่ตนต้องการ
2. คำนเศรษฐกิจ มีเนื้อหาหลากหลาย มีภาพประกอบ แผนภูมิ แผนที่ ตาราง
เมื่อเทียบกับอุปกรณ์อื่น ๆ แล้ว หนังสือแบบเรียนราคาถูกลงกว่าเดิม
3. บ่งวิธีสอนหลายรูปแบบ เพราะในหนังสือเรียนจะมีเนื้อหาประกอบ กิจกรรม
เสนอแนะ แบบฝึกหัดใหม่โน้ตค้นและเนื้อหาใหม่ ๆ
4. ช่วยการพบทวน ครูอาจช่วยการอ่าน การค้นคว้า และการแก้ไขปัญหามาจาก
กิจกรรมการเรียนการสอน และอธิบายรายละเอียดของหนังสือบรรณานุกรม ใ้ใจให้ผู้เรียน
สนใจอ่าน
5. ช่วยปรับปรุงการสอน ทำให้ครูมีทักษะการสอนและแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้มากขึ้น
โดยใช้การสื่อความหมายด้วยภาษาถ้อยคำ 4 วิธี คือ การบรรยาย การแนะนำหลักเกณฑ์
การสรุปความหมาย และทฤษฎีของเนื้อหาวิชานั้น

หนังสือเรียนจึงนับได้ว่าเป็นแหล่งความรู้ (Store of Knowledge) ที่สำคัญที่ครู
และนักเรียนใช้อ่านเพื่อค้นคว้าประกอบการศึกษาหาความรู้ และทำให้มีความคิดเป็นเอนกนัย
(Divergent Thinking) ซึ่งเป็นหัวใจของการเรียนการสอนสังคมศึกษาแนวใหม่ คุณภาพ
ของหนังสือเรียนจึงมีความสำคัญสำหรับกระบวนการเรียนการสอนสังคมศึกษา และเพื่อให้
สอดคล้องกับเจตนาของหลักสูตรสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521
หนังสือเรียนจึงควรเป็นหนังสือเรียนที่มีคุณภาพดี มีเนื้อหาที่พัฒนามโนทัศน์ของนักเรียนอย่างมี
ระบบ มีการนำเสนอมนทัศน์สังคมศึกษาที่ตอบสนองต่อเจตนาของหลักสูตร และการเรียน
การสอน โดยเริ่มจากสิ่งที่ย่างไปสู่สิ่งที่ซับซ้อน จากสิ่งที่คุ้นเคยไปสู่สิ่งที่ไม่คุ้นเคย และจาก
รูปธรรมไปสู่นามธรรม อันเป็นการพัฒนามโนทัศน์และหลักการไปตามลำดับขั้นและต่อเนื่อง
สัมพันธ์กัน

และด้วยเหตุที่หนังสือเรียนที่กรมวิชาการได้มอบให้องค์การค้ำค้ำครูสภาเป็นผู้จัดทำขึ้น เพื่อเป็นหลักนั้นถือว่าเป็น "ฉบับหลวง" (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2523 : 1) และเป็นหนังสือเรียนที่ครูและนักเรียนส่วนใหญ่ยึดถือเป็นหลักในการเรียนการสอน ควรจะต้องเป็นหนังสือเรียนที่มีคุณภาพดี มีเนื้อหาส่งเสริมเชาวน์ปัญญาและพัฒนาโน้ตทัศน์สังคมศึกษาตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรสังคมศึกษาอย่างครบถ้วน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์หมโนทัศน์สังคมศึกษาที่น่าเสนอในหนังสือเรียน สังคมศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1-ม.3) จำนวน 5 เล่ม ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ว่ามีหมโนทัศน์สังคมศึกษาครบถ้วนและสอดคล้องกับหลักสูตรสังคมศึกษาตอนต้นมากน้อยเพียงใด และมีการนำเสนอเพื่อพัฒนาหมโนทัศน์สังคมศึกษาในแต่ละระดับชั้นอย่างไร เพื่อนำผลของการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการใช้หนังสือเรียนของครูสังคมศึกษาให้เหมาะสม และเพื่อการปรับปรุงคุณภาพของหนังสือเรียนให้สนองตอบจุดมุ่งหมายของหลักสูตรมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหมโนทัศน์สังคมศึกษาในหนังสือเรียนสังคมศึกษา หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ดังนี้คือ

วิชา ส 101 ส 102 ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

วิชา ส 203 ส 204 เพื่อนบ้านของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

วิชา ส 305 ส 306 โลกของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

2. ศึกษาความสอดคล้องของหมโนทัศน์สังคมศึกษาที่น่าเสนอในหนังสือเรียนกับหมโนทัศน์สังคมศึกษาที่กำหนดจากจุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521

3. ศึกษาวิธีการนำเสนอหมโนทัศน์สังคมศึกษาในหนังสือเรียนสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงปริมาณเพื่อศึกษามโนทัศน์สังคมศึกษาที่ปรากฏในหนังสือเรียนสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3

2. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 เพื่อศึกษาความสอดคล้องของมโนทัศน์สังคมศึกษาที่นำเสนอในหนังสือเรียนกับมโนทัศน์สังคมศึกษาที่กำหนดจากจุดประสงค์ของหลักสูตรสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และศึกษาวิธีการนำเสนอมโนทัศน์สังคมศึกษาในหนังสือเรียนสังคมศึกษาในแต่ละระดับชั้น

3. หนังสือเรียนที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้มี 5 เล่ม คือ

3.1 หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม.1) เล่ม 1 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2528 จำนวน 155 หน้า

3.2 หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม.1) เล่ม 2 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2528 จำนวน 173 หน้า

3.3 หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา เพื่อนบ้านของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (ม.2) กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์ครั้งที่ 8 พ.ศ. 2528 จำนวน 302 หน้า

3.4 หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา โลกของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.3) เล่ม 1 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์ครั้งที่ 7 พ.ศ. 2529 จำนวน 271 หน้า

3.5 หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา โลกของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.3) เล่ม 2 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2529 จำนวน 144 หน้า

ข้อตกลงเบื้องต้น

มโนทัศน์สังคมศึกษา และแบบวิเคราะห์มโนทัศน์สังคมศึกษาซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยยึดจุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 กับจุดประสงค์รายวิชาและคำอธิบายรายวิชา สังคมศึกษา ส 101 - ส 102 ส 203-ส 204 และ ส 305 - ส 306 เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์นั้น เชื่อถือได้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นประโยชน์กับครูสังคมศึกษาใช้เป็นแนวทางเลือกใช้หนังสือเรียนสำหรับพัฒนามโนทัศน์ของนักเรียน
2. เป็นประโยชน์กับครูสังคมศึกษาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงการเรียนการสอนโดยการยึดถือนโนทัศน์เป็นหลักในการพัฒนาการเรียนรู้อของผู้เรียน
3. เป็นประโยชน์กับผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนเพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงคุณภาพของหนังสือเรียนทั้งทางค่านเนื้อหาวิชาและวิธีการนำเสนอให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตร
4. เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ที่สนใจนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการวิจัยครั้งต่อไป

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์ หมายถึง การจำแนกแยกแยะส่วนประกอบของเนื้อหาในหนังสือเรียนสังคมศึกษา เพื่อศึกษามโนทัศน์สังคมศึกษาที่ปรากฏอยู่ในหนังสือแต่ละเล่ม

มโนทัศน์สังคมศึกษา หมายถึง แนวคิดที่สรุปจากข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ ในความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยสรุปจากจุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 กับจุดประสงค์รายวิชาและคำอธิบายรายวิชา ส 101 - ส 102, ส 203 - ส 204 และ ส 305 - ส 306 ดังนี้

1. มโนทัศน์สังคมศึกษาหลัก หมายถึง มโนทัศน์สังคมศึกษาที่สรุปจากจุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาสังคมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521
2. มโนทัศน์สังคมศึกษาย่อย หมายถึง มโนทัศน์สังคมศึกษาซึ่งสรุปจากจุดประสงค์รายวิชาและคำอธิบายรายวิชา ส 101 - ส 102, ส 203 - ส 204 และ ส 305 - ส 306

หนังสือเรียน หมายถึง หนังสือเรียนสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1-ม.3) ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 5 เล่ม

ความสอดคล้อง หมายถึง ความสอดคล้องของมโนทัศน์สังคมศึกษาที่นำเสนอในหนังสือเรียนสังคมศึกษากับมโนทัศน์สังคมศึกษาที่กำหนดจากจุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา

พุทธศักราช 2521 โดยพิจารณาจาก

1. มโนทัศน์สังคมศึกษาที่นำเสนอในหนังสือเรียนว่ามีปริมาณอย่างน้อยเพียงใด
2. มโนทัศน์สังคมศึกษาที่นำเสนอในหนังสือเรียนตรงกับมโนทัศน์สังคมศึกษาที่กำหนดเป็นเกณฑ์หรือไม่เพียงใด

วิธีการนำเสนอ หมายถึง รูปแบบการเขียนเนื้อหาในหนังสือเรียนสังคมศึกษา
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 5 เล่ม โดย
วิธีการนำเสนอแบบบรรยาย (Expository) และแบบให้ค้นพบด้วยตนเอง (Discovery)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย